پنځم فصل

ډیموکراسي، ټوټلیټاریانیزم، او اتوریټاریانیزم :

DEMOCRACY, TOTALITARIANISM, AND AUTORITARIANISM

انګرېزي لیکوال جورج اورویل George Orwell په کال ۱۹۴۸ع کي خپل د ۱۹۸۴ په نوم کتاب خپور کړ. په دې کتاب کي، په خاصه توګه په شوروي او په عامه توګه په ټوټالیټاري ټولنو کي، د راتلونکي ژوند تصویر ورکړه سوی دئ. په دې تصوري غمجنه ټولنه کي، خلګ هیڅ ډول حقوق نه لري، دوی ټول د دولت مخلوقات دي. حکومت د دوی مغز پرېولنه (مغزشویي) کوي، د دوی څارنه کوي، د ژوند هر اړخ یې کنټرولوي او د شکاکینو روحیات ورماتوي.

په مقابله خوا کي یي بیا د پنځم قبل المیلاد آتن قرار لري. ټول بالغ نارینه اوسېدونکي سره مساوي وه او هر یوه یي په عمومي اسامبله General Assembly کي د ګډون حق او وظیفه درلوده. عمومي اسامبلې د قوانینو د جوړولو او اجرائیه غړو د ټاکلو له پاره په کال کي لس واره غونډه کوله. اجرائیه غړي د خپلو اعمالو په وړاندي مسئول وه او د رایو په ساده اکثریت سره ټاکل کېدل.(ساده اکثریت یعني تر نیمایي زیات) په زرهاوو کسانو په عمومي اسامبله کي برخه اخیستله، داځکه چي په سیاست کي برخي اخیستلو ته په درنه سترګه کتل کېدله او د آتن خلګو ته یي وقار او حیثیت ورباخښنه.

د اورویل د ټوټالیټاریانیزم تصویر او د آتن آیډیل ډیموکراسي د حکومت په دوو مقابلو څنډو کي واقع دي او په دې مابین کي د حکومت ډېر ډولونه، له بشپړي ډیموکراسۍ څخه رانیولې بیا تر بشپړ ټوټلیتاریانیزم پوري وجود لري. ځیني سیستمونه دي چي یوازي په نامه ډیموکراسي وي چي په هغه کي میډیا تر کنټرول لاندي وي، په انتخاباتو کي لاس وهل کېږي، او مطیع

پارلمان او ګوندونه لري. روسیه او مصر یې مثالونه دي. ځیني بیا هغه سیسټمونه دي چې د زیاتي ډیموکراسۍ او لږ ډیموکراسۍ تر منځ په تغیر کي وي. وینزویلا، بولیویا او پیرو اوس د اتوریټېرین سیسټم خوا ته تمایل موندلی دئ.

"متوسط" ډیموکراتیک او یا "متوسط" غیر ډیموکراتیک دولت وجود نه لري او بشپړ ډیموکراتیک دولت خو بیا بېخي وجود نه لري. خبره دا ده چې ډیموکراسي په عمل کي څرنګه تطبیقېږي. آتن یوه محدوده ډیموکراسي درلوده، ځکه د اولس ډېره برخه (لکه ښځي، اوسېدونکي خارجیان او مریان) په سیاست کي له برخي اخیستلو څخه محروم وه او یوې ډلي نخبه ګانو elites هر څه په کنټرول کي درلودل. په شوروي اتحاد کي په سل کي ۹۹ خلګو په انتخاباتو کي برخه اخیستله مګر په دې انتخاباتو کي انتخاب وجود نه درلود. پولیټکل ساینس، شیان داسي څېړي چې په عمل کي څرنګه کار ورکوي، نه دا چې د کاغذ پر مخ څرنګه لیکل سوي دي.

عصري ډیموکراسي:

ښایي د ډموکراسۍ په شان به بل هیڅ لغت دومره زیاتي معنی ګاني ونه لري. د شلمي پېړۍ مستبدینو د ډموکراسۍ له نامه څخه په استفاده کولو سره خپل رعیت په دې باندي قانع کاوه، چې ګویا دوی په یوه عادلانه سیسټم کي ژوند کوي. شوروي اتحاد ادعا کوله، چې د دوی د ډموکراسۍ په شان په ټوله نړۍ کي بله وجود نه لري، او چین اوس هم ځان (د خلګو جمهوریت) بولي. ډیموکراسي له آزادۍ سره یو شان نه ده. د انتخاباتو له لاري داسي رژیمونه منځته راتلای سي چې فردي حقوق اوآزادي ګاني تر پښو لاندي کوي، چې دې ته غیرلیبرال ډیموکراسي illiberal democracy وایي. ډیموکراسي بافکره خلګو، د قدرت محدودیت، د قانون حکومت، او بشري او مدني حقوقو ته اړتیا لري. هر هیوادچې ځان ډیموکراتیک بولي خامخا ډیموکراتیک نه دئ.

ډموکراسۍ (د یوناني دموکراتیا demokratia څخه اخیستل سوې ده چې د موس خلګ بولي او کراتیا حکومت بولي) تر نولسمي پېړۍ پوري لا هم یو ډول منفي مفهوم درلودئ، داځکه چې د مفکرینو په نظر د یونانیانو مستقیمه ډیموکراسي دیو بې کنټروله ډلي حکومت ښکارېدی. (واقعي) ډ موکراسي، چې په هغه کي ټول خلګ په یوه ځای کي سره راټولېږي څو د حکومت غړي

وټاکي او پخپله شخصاً قوانین جوړ کړي، ډېره لږ مونده کېږي چې د آتن عمومي اسامبله، د انګلستان د ښاروالۍ جرګې او د سویس لندزګیمایندهlandsgemeinde یې مثالونه دي.

د مستقیمې ډموکراسۍ یو شکل د امریکې په متحده ایالاتو کې تر اوسه هم دوام لري او هغه ریفرینډم دئ چې په هغو چارو کې سرته رسېږي چې مقننه قوه یې سرته نه رسوي. که څه هم ریفرینډم ډېر ډموکراټیک ښکاري، خو اداره کوونکی یې په مهارت سره په خپله خوښه څرخولای سي. کالیفورنیا د دې کار ښه مثال دئ چې ډېري قانوني لایحې د ریفرینډم له لاري تصویب سوي دي او ځیني یې یو له بله سره تناقض لري. د پاکستان جمهور رئیس (مشرف)، چې د نظامي کودتا له لاري یې قدرت ونیوی، ځان یې په کال ۲۰۰۲ کي د ریفرانډم له لاري دوباره تثبیت کړ.

مستقیمه ډیموکراسي ډېر مشکل کار ځکه دئ چې د ټولو خلګو په یوه ځای کي راټولېدل سخت کار دئ. که حکومت خپل هر تصمیم د منظورۍ لپاره و ملیونونوخلګوته وړاندي کوي نو بیا به یې کارونه هم ژرپرمخ نه ځي. ځکه نو نماینده ډیموکراسي د یوه عملي سیسټم په توګه تکامل کړی دئ.

نماینده (وکالتي) ډیموکراسي:

د اوسني عصر ډیموکراسي په واقعیت کي د خلګو لخوا د پالیسۍ ټاکل په برکي نه نیسي. بلکي، خلګ ډېر یو عام رول لوبوي. د ننۍ ورځي ډیموکراسي، د لیپسیت Lipset په قول، "یو سیاسي سیسټم دئ چې د حکومت لوړ پوړي مامورین د قانوني تغیراو تبدیل له پاره امکانات برابروي، او هم یو داسي اجتماعي میکانیزم (طرزالعمل) دئ چې په عمده تصامیموکي ترممکنه حده د زیاتو خلګو د برخي اخیستلو لپاره زمینه برابروي، چې دا کار د انتخاباتوله لاري د لوړ پوړیو مامورینو د انتخابولوپه وسیله سرته رسېږي".
وکالتي ډیموکراسي ځیني اساسي مشخصات لري چې موږ به یې په لاندي ډول بیان کړو. دا خبره په یاد ولرئ چې ډیموکراسي یو ساده سیسټم نه دئ چې په اسانۍ سره یوه قالب ته لوېږي. ډیموکراسي باید په ډېراحتیاط د ډېرو کلونو په جریان کي ایجاد سي. د روسیې او عراق په شان هیوادونو باندي چې ډموکراسۍ ته آماده نه وي، د دډموکراسۍ ترپل (تحمیلول) ګټه نه کوي.

د حکومت عامه مسئولیت:

په ډیموکراسي کې باید پالیسی ټاکونکي (لوړپوړي حکومتي مقامات) د اکثریت رايي ورکوونکو او یا د ایتلاف له لاري د منځته راغلي اکثریت حمایه تر لاسه کړي. لیډران د اولس په وړاندي مسئولیت لري. که انتخاب سوي لیډران سم کار ونه کړي، له وظیفې څخه به د رايي ورکولو له لاري لیري کړه سي. هیڅوک هم د یوه سیاسي مقام د اشغالولو میراثي حق نه لري. هر څوک باید و یوه ټاکلي مقام ته د خلګو له خوا د آزادو او عادلانه انتخاباتو له لاري انتخاب سوی وي. دا انتخابېدل کېداي سي چي په منظمه توګه د ټاکلي وخت له پاره وي (لکه د امریکې په متحده ایالاتو کي) او یاهم په یوه ټاکلې اعظمي فاصله کي وي (لکه په برتانیه کي). په ډېرو سیسټمونو کي د بیا انتخابېدلو اجازه سته مګرپه ځینوسیسټمونوکي دوباره انتخابېدل په قانون کي تعین سوي وي. دوباره انتخابول د خلګو د حمایې او د حکومت د پالیسۍ د کنټرول وسیله ده.

سیاسي رقابت:

رایه ورکونکي باید یا د کاندیدانو او یا د ګوندونو د غوره کولو موقع ولري. د دې معنی دا ده چي د انتخاب له پاره باید لږترلږه دوه ځرګند اختیارونه موجود وي. په اروپاکي رایه ورکوونکي د څو سیاسي ګوندونو تر منځ اختیارلري، چي ګوندونه هم هڅه کوي دایډیالوجیو او پالیسیو له پلوه یوله بله ځانونه جلا او مشخص کړي. هغه انتخابات چي پریوه ګوند اویا یوه کاندید ولاړ وي، جعلي دي. په امریکا کي خلګ عموماً دوه کاندیدان لري چي له هر لوی ګوند څخه یو تن کاندید وي. مګرد کانګرس زیات غړي له لږ او یا هیڅ مخالفت سره مخامخ وي. د دې کار علت دا دئ چي انتخاباتي مبارزه ډېري پیسې غواړي او د هرچا په انتخاباتي مبارزه کي برخه اخیستل په وس پوره نه وي. حتی د امریکې په متحده ایالاتو کي هم بشپړه ډیموکراسي وجود نه لري.

ګوندونه باید د خپلو پالیسیو دتنظیمولو او وړاندي کولو له پاره تر انتخاباتو مخکي پوره آزادي، او کافي وخت ولري. هغه رژیم چي مخالفینو ته د انتخاباتو لپاره لنډ وخت ورکوي، په انتخاباتو کي لاس وهنه کوي. همدارنګه، مخالفینو ته په میډیا کي برخه نه ورکول د مخالفینو د بریالیتوب مخه نیسي.

ډیموکراسي تر ډېره ځایه په دې پوري اړه لري چې ایا د انتخاباتو (رایي اخیستني) تر ورځي میاشتي او حتی کلونه مخکي سیاسي آزادي موجوده ده او کنه. د رایي کارډونه هم ښایي ستونزي منځته راوړي. په ځینو هیوادونو کي د رایو شمېرنه ښایي سمه سر ته ونه رسېږي. د رایي اخیستني د ناقص سیسټم په نتیجه کي ښایي د خلکو اراده په سمه توګه تمثیل نه سي. یوازي انتخابات د ډیموکراسۍ معنی نه لري.

د قدرت تغیر او تناوب:

د قدرت واګي باید کله کله له یوه لاسه بل لاس ته سي، یعني له مشروع او سوله ییزي لاري په قدرت کي (دننه) ډله له قدرت څخه (دباندي) سي. هیڅ ګوند یا فرد باید د قدرت انحصار ونه لري. یو سیسټم چي په هغه کي یو ګوند د څو لسېزو له پاره د قدرت واګي په لاس کي ولري، په رشتیا سره ډیموکراتیک سیسټم نه سي بلل کېدای. دا ډول ګوندونه ادعا کوي چي دوی انتخابات ځکه ګټي چي په خلکو کي محبوبیت لري مګر دوی زیات وختونه د انتخاباتو قوانین پخپله ګټه اړوي. په کال ۲۰۰۶ع کي دسنګاپور People's Action Party د خلکو د عمل ګوند په پرله پسې توګه د لسم ځل له پاره انتخابات وګټل، دوی د انتخاباتي مبارزې لپاره (مخالفینوته) ډېر لنډ وخت ورکړ او د انتخاباتي حوزو په سرحداتو کي یې تغیر راووست. د مکسیکو د سازماني انقلاب ګوند د ۱۹۲۰ع کال راهیسي په پرله پسې توګه څورلس واره انتخابات وګټل. وروسته په ۲۰۰۰ع کال کي د ملي عمل ګوند څخه ویسینت فاکس په انتخاباتوکي بریالی سو او مکسیکو یوه ډموکراټیکه بڼه غوره کړه. همدارنګه دکینیا خلکو په۲۰۰۲ع کال کي هغه ګوند له قدرت څخه لیري کړ، چي د ۳۹ کلونو له پاره یې واک په اختیار کي و. په ځینو نورو افریقایي هیوادونو کي هم دقدرت تغیر پیل سوی دئ چي ډېره ښه خبره ده.

د قدرت د تغیر یو مهم رول چي چنداني پاملرنه نه ده ورته سوې، هغه د فساد مخنیوی دئ. کله چي مخالف ګوند د واکمن ګوند د فساد په هکله نارې وهي، دا کار له قدرت څخه د ناوړي استفادې مخه نیسي. کوم سیسټم چي تغیر اوتبدیل ونه لري خامخا فاسد کېږي.

عامه نماینده ګي:

په وکالتي ډیموکراسي کي، رایه ورکوونکي خپل نماینده ګان (وکیلان) د دې له پاره ټاکي چي د دوی له پاره قوانین جوړ کړي او په دې توګه د دوی عامه ګټې وساتي. هر وکیل معمولاً د یوې ټاکلي حوزې او یا د خلکو د یوې ټاکلي ډلي له پاره کار کوي. مګر دا چي د خلګو وکیلان باید څرنګه عمل وکړي؟ یوه تیوري دا ده چي وایي وکیلان (قانون ګذاران) باید انتخابات د خپلو مؤکلینو د غوښتنو د تر سره کولو له پاره یو تعهد وبولي. دوی په دې عقیده دي چي هغه څه چي رایه ورکوونکي غواړي باید ورکړه سي. نور کسان بیا د دې تیورۍ مخالف دي، د دوی په عقیده مؤکلین زیات وخت د مسایلو په هکله مشخص نظر نه لري. ځکه نو وکیلان یا نماینده ګان باید د معتمدینو trustees په شان وظیفه سر ته ورسوي، د خپلو مؤکلینو هغه غوښتني چي عملي او کیدونکي وي، ومني مګر باید د ټول اولس ګټې په پام کي ونیسي. ښکاره خبره ده چي ډېر لږ خلګ د هري موضوع په هکله ښکاره او قطعي نظر لري. که له خلګو څخه وغوښتل سي چي مثلاً د انرژي د سپما او یا د مالیاتو د کمولو په باب رایه ورکړي، ښایي ډېر لږ خلګ په رایه ګیرۍ کي برخه واخلي. وکالتي ډیموکراسي دا معنی نه لري چي وکیلان به تش په نامه ناست وي، بلکي معنی یې دا ده چي خلګ باید د حکومت د پالیسیو یو عمومي کنټرول ولري. مثلاً خلګ ښایي د ښووني او روزني د پرمختګ په هکله یوه عمومي غوښتنه ولري، مګر د دې هدف د لاسته راوړلو جزئیات بیا خپلو نماینده ګانو ته ورپرېږدي. د خلګو او د دوی د نماینده ګانو تر منځ دا ډول ارتباط د عصري ډموکراسۍ جوهر تشکیلوي. شاتس شنایډر Schatt Schneider یې لنډېز په لاندي ډول بیانوي:

د ډموکراسۍ د تیوري په هکله عقل له دې ځایه پیل کېږي چي هغه څه چي خلګ یې کولای سي، له هغو شیانو څخه بېل سي چي خلګ یې نه سي کولای. ډموکراسۍ ته زیات تاوان ښایي هغه وخت پېښ سي که و خلګو ته په یوه مرموز او جادویي غوندي مطلق قدرت قایل سو، او دا درک نه کړای سو، چي خلګ د شمېر د ډېروالي له امله هم ځیني کارونه نه سي کولای. (یعني دا ممکنه نه ده چي د ټول اولس په ملیونو وګړي دي مثلاً د یوقانون په جوړولو کي برخه واخلي). که موږ دا کار وکړو نو له ځانو څخه به مو احمقان جوړ کړي وي.

د اکثریت فیصله:

داسي ډېر لږ پېښېږي چي د حکومت د مهمو فیصلو په هکله دي توافق موجود وي. معمولاً د یوې ډلي یو شی خوښ وي او بل ګروپ یې بیا مخالفت کوي. په داسي حالاتو کي باید کومه پرېکړه ومنل سي؟ د دې پوښتني اسانه جواب دا دئ چي اکثریت باید فیصله وکړي. پر پالیسۍ باندي د مناقشې په صورت کي باید هغه پالیسي د حکومت پالیسي وګرزي چي د زیات شمېر غړو ملاتړ ورسره ملګری وي. دا هغه کړنلاره ده چي د لرغوني یونان په ډموکراسۍ کي کار ځني اخیستل کېدی. مګر له ډموکراسۍ څخه زموږ عصري او عملي مفهوم دا دئ چي اکثریت فیصله کوي خو د اقلیت حقوقو ته هم احترام کېږي. د دې حقوقو د ساتني او حمایي له پاره، یوې مستقلي قضائیه قوې ته، چي د رژیم تر کنټرول لاندي نه وي، اړتیا سته.

د اقلیت نظریات مهم دي. ښایي هغه نظر چي اوس ډېرو خلګو منلی دئ یو وخت د اقلیت نظر و. ډېر قوانین د اکثریت او اقلیت ګروپونو تر منځ د کشمکش او مخالفت په نتیجه کي مینځ ته راغلي دي. همدا رنګه، لکه د اقلیت نظر چي ښایي د وخت په تېرېدو سره د ډېرو خلګو له خوا ومنل سي، د اکثریت نظر هم ښایي د وخت په تېرېدلو سره نامعقول او غیر عملي ثابت سي او د خلګو لخوا رد سي. کټ مټ لکه اقلیت چي ښایي صحیح ثا بت سي، د دې امکان هم سته چي اکثریت غلط ثابت سي. که د اقلیت نظریات خاموشه کړل سي، نو به د (اکثریت استبداد) منځته راسي.

د مخالفت کولو او نافرمانۍ حق:

د اقلیت د حقوقو په ارتباط، خلګ باید د حکومت د هغو اوامرو په مقابل کي د مقاومت کولو حق ولري، چي د دوی په فکر غلط او یا غیر معقول برېښي. دا حق په کال ۱۷۷۶ع کي د تامس جفرسن په غوښتنه د امریکې د آزادۍ په اعلامیه کي ځاي کړه سو. هنري توریو Henry Thoreau، د امریکې د سیول نافرمانۍ civil disobedience تر ټولو مهم مدافع بلل کېدای سي. له مکسیکو سره دامریکې د جنګ په مخالفت کي توریو اعلام کړه چي: "ټول خلګ د انقلاب حق لري، یعني کله چي د حکومت استبداد او بي کفایتي تر حد واوړي او نور د زغملو نه وي، خلګ حق لري چي و داسي حکومت ته له وفادارۍ څخه

انکار او په مقابل کې یې مقاومت وکړي. د سیول نافرمانۍ تر ټولو نامتو پلوی د هندوستان د آزادۍ لیډر مهاتما ګاندي و، چې ډېر د توریو د نظریاتو تر تأثیر لاندي و. دواړو خپل د مقاومت متوډ (مد ني civil) باله یعني داسي نافرماني چي د عدم تشدد له لاري کېږي او د دولت تر قانوني چوکاټ ونه وزي. دا د توجه جلبولو یوه وسیله وه چي چارواکي یې د دوی د غوښتنو په هکله فکر کولو ته مجبور کړل. او بالاخره، ګاندي او د ده پلویانو برتانیه دې ته مجبوره کړه چي هندوستان پرېږدي.

ځیني کسان سیول نافرماني یو انفرادي وجداني عمل بولي. مګر نور بیا سیول نافرماني سره تنظیموي او په کار یې اچوي. په امریکا کي د سیول نافرمانۍ تر ټولو اوچت او نومیالی تنظیمونکی عزتمند مارتین لوترکینګ Reverend Martin Luther King Jr. و، چي په ۱۹۶۰ع کلونو کي یي د مدني حقوقو له پاره د عدم تشدد له لاري مبارزه پیل کړه او قصداً یي له تعصبي قوانینو څخه سرغړونه وکړه. د دې سرغړوني له مخي به دی او د ده ملګري بندیان سول. مګر کله چي به پېښه فدرالي محکمې ته وړاندي سوه، زیاتره وخت به پخپله هغه تعصبي قوانین چي دوی یي له مخي بندیان سوي وه، د فدرالي محکمې لخوا غیر قانوني اعلان سول. د کینګ او د ده د ملګرو د اوږدې مبارزې په نتیجه کي هم په قوانینو او هم د امریکا د خلګو په سایکالوجي کي تغیرات راغلل. که دا سیول نافرماني نه وای سوې، نو د اقلیت پر غوښتنو به چا غوږ نه وای نیولی.

سیاسي مساوات:

په ډیموکراسي کي، د ټولني ټول بالغ غړي (چي اوس عموماً اتلس کلن او تر هغه لوړ کسان په برکي نیسي) په مساوي توګه په سیاست کي برخه اخیستلای سي: د (یو تن، یوې رایي) د تیورۍ له مخي، هر څوک کولای سي یو مقام ته ځان کاندید کړي، مګر په عمل کي و سیاست ته داخلیدل او ځان یو مقام ته کاندیدول ډېري پیسې (او زیات وخت ټاکلي نژادي او یا هم مذهبي اړیکي) غواړي. د اقلیتونو او همدارنګه د سیول نافرمانۍ تر فشارونو لاندي، اوس زیات سیستمونه هڅه کوي چي نورو ته هم لاره پرانیزي او سیاست یوازي د نخبه ګانو elites په ولکه کي پاته نه وي.

له خلګو سره مشوره:

له ډېرو لیډرانو سره دا درک موجود وي، چې د اغېزمن حکومت کولو له پاره دوی د خلګوپه غوښتنو او اړتیاوو باندي پوهېدلو ته اړتیا لري. آیا خلګ د خارجي پالیسۍ، مالیاتو او بېکارۍ په هکله ناخوښه دي؟ او که ناخوښه دي، په کومه اندازه؟ هوښیار لیډران په دې پوهېږي چې دوی باید تر عمومي افکارو public opinion نه ډېر زیات مخکي او نه ډېر زیات وروسته پاته وي. ځکه نو د عمومي افکارو د معلوملو او اندازه کولو لپاره ځیني تخنیکونه او طریقې منځته راغلي دي او د ډېرو موضوعاتو په باب د عمومي افکارو احصائیه اخیستله کېږي. میډیا د خلګو او د دوی د لیډرانو تر منځ د خبرواترو او ډایلوګ زمینه برابرولای سي. له انتخاب سوو چارواکو سره په مصاحبو او همدارنګه په مطبوعاتي کنفرانسونو کي، خبریالان داسي پوښتني رامنځته کوي، چې د دوی په عقیده، خلګ یې جواب غواړي. مطبوعاتي سرمقالې او ورځپاڼو ته راغلي لیکونه هم د بېلا بېلو موضوعاتو په هکله د خلګو احساسات ښکاره کوي.

په دې وروستیو کلونو کي دا انتقادونه رامنځته سوي دي چې د امریکي د متحده ایالاتو رسمي مقامات د مؤکلینو د کوچنیو مګر فعالو، منظمو او خوله ورو ګروپونو پر نظریاتو ډېره تکیه کوي. مثلاً د امریکې زیات خلګ د شخصي وسلو د کنټرول غوښتونکي دي مګر د توپک ملي ټولنه National Rifle Association هر وخت په کانګرس کي د دې ډول قوانینو مخنیوی کوي.

آزاد مطبوعات:

دیکتاتوري د عامه مطبوعاتو mass media تحمل نه لري مګر ډیموکراسي بې له هغه ژوند نه سي کولای. داچې په یوه هیواد کي څومره ډیموکراسي سته، د هغه هیواد له عامه مطبوعاتو څخه ښکارېدلای سي. عامه مطبوعات د خلګو له پاره حقایق راغونډوي او وړاندي کوي، خلګ د مسایلو په باب پوهوي، او واکمنان دې ته اړ باسي چې د خلګو غوښتنو ته جواب ورکړي. له آزادو او انتقادي مطبوعاتو پرته، واکمنان پر خپلو غلطو اعمالو او اداري فسادونو پرده غوړوي او خلګ خطا باسي. کله چې چین د ۱۹۸۰ع په وروستیو کلونو کي د (ډموکراسۍ جنبش) ته اجازه ورکړه، د چین میډیا د پخوا په نسبت آزاده،

صادقه او انتقادي سوه. تر هغه راوروسته د مطبوعاتو د آزادۍ د کنټرول په منظور، چین خوله ور ژورنالیسټان له خپلو وظایفو لیري او یا بندیان کړل.

ځیني امریکایان استدلال کوي چي د امریکې په متحده ایالاتو کي میډیا له کنټروله وتلې ده او خامخا مخالف موقف نیسي چي په دې عمل سره دوی د حکومت واک تهدیدوي او د ملت د کمزورۍ سبب ګرزي. مګر په یوه ډیموکراسي کي داسي میکانیزم وجود نه لري چي (له کنټروله وتل) دي په تشخیص کړه سي. نو رقیب ژورنالیستان د بېباکو رپورټونو مخنیوی د هغوی د رد او انتقاد له لاري کولای سي، او همدارنګه خلګ، د حکومت له څارني پرته، پخپله هم د ښه او بد رپورټ په هکله قضاوت کولای سي. که څه هم نیمه ټوکه ده خو د امریکې د متحده ایالاتو مطبوعات د دولت څلورمه قوه ګڼل کېږي. (اجرائیه، مقننه او قضائیه یې نوري درې قواوي دي).

ټوټلیټاریانیزم:

TOTALITARIANISM

په ټوتالیتارین سیسټم کي، نخبه ګان elite له هر ډول مسئولیت څخه تقریباً په بشپړه توګه خلاص وي، دوی په قدرت پوري لاسونه ټینګ نیولي وي او له قدرت ته لیري کول یې ډېر ګران کار وي. یوازي هغه وخت له قدرت ته لوېږي چي رژیم ونړېږي. مثالونه یې په۱۹۸۹ کال کي د شرقي اروپا او په کال ۱۹۹۱ کي د شوروي اتحاد ړنګېدل دي. اوس له ټوټلیټاریانیزم څخه څه پاته نه دي. ټوټلیټاریانیزم پر مطلق کنټرول او د دولت او د هغه د لیډرانو پر مطلق اطاعت باندي ټینګکار کوي چي دا کار غلط او غیر مؤثر ثابت سوی دئ. لږ خلګ اوس له دې ډول سیاسي ماډل سره علاقه لري. اوس، یوازي کیوبا او شمالي کوریا د سوچه ټوټالیټاریانیزم د مثالونوپه توګه پاته دي. چین او ویټنام که څه هم له سیاسي پلوه ټوتلیټاریسټې هیوادونه دي خو اوس له اقتصادي پلوه پرانیستي هیوادونه ګڼل کېږي .د شلمي پېړۍ په لومړۍ نیمایي کي د سټالین، موسولیني او هټلر رژیمونه پر ټوتلیټاریانیزم ولاړ وه او ډېر شهرت یې درلود. په هغه وخت کي ځینو فکر کاوه چي دا به د نړۍ راتلونکی سیسټم وي مګر دا د شلمي پېړۍ یوه ناروغي وه.

ټوټالیټاریانیزم څه شی دئ؟

د شلمي پیړۍ ټوټالیټاریانیزم د پخوانیو وختونو له ظلم او استبداد سره ډېر زیات توپیر لري. ستر پیټر Peter the Great او څوارلسم لویي Louis XIV ډېر زورور مستبدین وه، مګر دوی د خپل وخت په مخابراتي او ترانسپورټي محدودیتونو پوري محدود وه. دوی نه سوای کولای خپل رعیت پوره کنټرول کړي. حتی څوارلسم لویي، چي یو ډول درباري دیکټاتور و، دا هڅه هم نه کوله چي په فرانسه کي هر څه کنټرول کړي، عادي خلګو خپل شخصي ژوند پرمخ بېوی. په مقابل کي بیا د شلمي پیړۍ ټوټالیټاري دولتونه کوښښ کوي د خلګو په ژوند پوري تړلي هر څه بدل او تر کنټرول لاندي راولي.

ټوټالیټاریانیزم په روسیه کي هغه وخت پیل سو، چي په کال ۱۹۱۷ع کي لنین قدرت تر لاسه کړ. موسولیني په کال ۱۹۲۲ع کي په ایټالیا او هټلر په کال ۱۹۳۳ع کي په جرمني کي همدا کار وکړ. دې ته پام وکړئ چي دا درې هیوادونه په لومړۍ عمومي جګړه کي له ګډوډۍ سره مخامخ سوي وه. د ټوټلیټاریانیزم اصطلاح چي په ۱۹۳۰ کلونو کي د څېړونکو لخوا منځته راغله، یو سیسټم دئ چي په هغه کي یو ګوند مطلق قدرت په لاس کي لري او هڅه کوي چي ټولنه د ګوند له ارزښتو سره سمه جوړه کړي. آزادي له منځه ځي. پخوانیو مطلقه او استبدادي واکمنانو خپل رعیت غلي او ارام ساتل، مګر ټوتلیټاري دولتونه له دولت سره د خلګو پر علاقه لرلو هم ټینګار کوي. دولت ټول کمونیکېش او اقتصادي ژوند کنټرولوي.

کارل فریدریک Carl J. Friedrich او زبیګنیو بریږنسکي Zbigniew Brezinski د ټوټلیټاري دولتونو له پاره لاندي شپږ مشخصات وړاندي کوي. له دغو مشخصاتو له جملې څخه څلور یې تر صنعتي انقلاب مخکي ممکن نه وه.

(۱) انحصاري ایډیالوجي:

ټوټلیټاري ایډیالوجي د تاریخ، اقتصاد او راتلونکي سیاسي او اجتماعي پرمختګ یوه رسمي تیوري ده. دا ایډیالوجي په نړۍ کي هر څه پر تور او سپین باندي ویشي او ادعا کوي چي د یوي بشپړي او خوشحاله ټولني د جوړولو لپاره کار کوي، ځکه نو هر څوک چي د دې ایډیالوجۍ مخالفت کوي هغه د (خلګو دښمن) دئ. ټول خلګ باید د دې رسمي ایډیالوجي زده کړه او مطالعه

وکړي. د مارکسيزم– لينينيزم کورسونو اخيستل په ټولو کمونسټي دولتونو کي حتمي وه.

(۲) يو واحد ګوند:

د قانون له مخي يوازي يو ګوند وجود لرلای سي، او د يوه شخص لخوا رهبري کېږي. موسوليني، هټلر، سټالين او مائوتسه تونګ له خلګو څخه د ځان د نمانځني او درناوی غوښتنه کوله. د ګوند غړيتوب تر کنټرول لاندي وي. عموماً د اولس په سلو کي لس د ګوند غړيتوب لري چي بايد افتخار او سرلوړي هم وګڼل سي. ګوند د سلسله مراتبو پر اساس تنظيم سوی وي او قدرت د څو محدودو لوړپوړو غړو په لاس کي متمرکز وي. ګوند له رسمي حکومتي مؤسساتو سره تړلی او يا تر هغو په لوړ مقام کي واقع وي. ټول مهم حکومتي مقامات د ګوند ي فعالينو په لاس کي وي او لږترلږه په ظاهره له ټول اولس سره مطابقت لري.

(۳) تنظيم سوی دهشت:

امنيتي پوليس د خلګو د روحيې د کمزوري کولو او بېرولو له پاره له جسماني او روحي ميتودونو څخه کار اخلي. د نازي ګشتاپو Gestapo خفيه يا پټو دولتي پوليسو، د سټالين تر مشرۍ لاندي د شوروي NKVD او د موسوليني OVRA هيڅ ډول قضايي مانع او محدوديت په مخکي نه درلود. د خلګو له پاره قانوني ضمانتونو وجود نه درلود او که يي د کاغذ پر مخ وجود هم درلود، چا پروا نه په کوله. ځکه نو خلګ په پټه بنديانېدل او شکنجې ورکول کېدلې. امنيتې قواوي، چي کله به (مخفي پوليس) بلل کېدل، د يوې مشخصي ډلي يا طبقې پرضد کارول کېدلې. مثلاُ د يهود و، د مځکود خاوندانو، کپيټالستانو، سوشيالستانو او يا روحانيونو پر ضد له امنيتي قواوو څخه کار اخيستل کېدی. په نيمه شپه کي د (دروازې ټکولو) له بېري ډېر خلګ تسليمېدلو ته مجبورېدل. ډله ييزي ګرفتارۍ او اعدامونه د دولت د قدرت او د خلګو د بې وسۍ څرګندوی دي. شوروي اتحاد په جنګ کي له مړو سوو پرته، تقريباً ۶۲ مليونه ملکي وګړي وژلي دي. کمونسټي چين ۳۵ مليونه او نازي جرمني ۲۱ مليونه خلګ وژلي دي. دا ډول دهشت تر ډېره وخته نه

چلېږي. شوروي اتحاد د ستالین د وختونو ظالمانه تاکتیکونه پرېښوول او پر ځای یې د بېرولو او کنټرول له پاره نور تاکتیکونه ، لکه بېکاره کول یا یوه لیرې او ګوښه ښار ته فراره کول، رامنځته کړل.

(۴) د کمونیکېشن انحصار :

په ټوټلیټاري دولتونو کي د جمعي ارتباط وسایل یعني میډیا خلګو ته رسمي ایډیالوجي ور زده کوي او په خلګو کي داسي احساس چي ګواکي سیسټم د هوښیارو رهبرانو تر لارښووني لاندي ډېر سم چلېږي او ګمراه خارجي قوتونه هڅه کوي چي سیسټم ته تاوان پېښ کړي نو ځکه یې باید مخه ونیول سي.

(۵) د وسلې انحصار :

ټوټالیټاري حکومتونه پر وسلې باندي مطلق انحصار لري چي په دې توګه د وسله وال مقاومت مخه نیسي.

(۶) تر کنټرول لاندي اقتصاد:

ټوټالیټاري رژیمونه د اقتصاد کنټرول په لاس کي لري. ستالین په مستقیمه توګه د دولتي مالکیت له لاري او هټلر په غیرمستقیمه توګه د ګوند لخوا د خصوصي صنایعو د (انسجام) له لاري د اقتصاد کنټرول په لاس کي درلود. په دواړو حالاتو کي، د اقتصاد کنټرول دولت قوي کوي او دولت کولای سي چي مالي منابع په درنو صنایعو، د وسلو په تولیداتو او نور هغه څه باندي مصرف کړي چي ګوند یې غواړي. کارګران هر چیري چي د دوی کار ته اړتیا وي لېږدول کېدای سي او د مستهلکینو اړتیاوي او غوښتني بې اهمیته ګڼلي کېږي. شوروي اتحاد لومړنی هیواد و، چي انسان یې فضا ته واستاوه، مګر غیر کمونسټي هیوادونو هر وخت ډېر ښه استهلاکي مواد درلودلي دي. اقتصادي شاته والی د شوروي اتحاد ډېره لویه کمزورتیا وه.

ښی لاسی (راست) ټوټلیټاریانیزم:

زموږ ډېر پام و کمونیزم ته وي، مګر د ایټالیا د فاشیزم او د جرمني د ملي

سوشیالیزم په شان ښی لاسي ټوټلیټاریانیزم بیا یو څه فرق درلودی. ښی لاسی ټوټالیټاریانیزم په هغو صنعتي هیوادونو کي پرمختګ وموندی، چي ډیموکراسي پکښې کمزورې وه او له اقتصادي رکود، اجتماعي بدلون او سیاسي مغشوش والي سره لاس وګرېوان وه. المان، چي تر لومړۍ عمومي جګړې وروسته د جنګ د تاوان په پورونو بار و، سره په ښور کي و، بېکاري پکښې ډېره زیاته وه، کارګري مناقشې او جنجالونه زیات او له تشدد سره ملګري وه، او پولي بحران داسي سر اخیستی و، چي د منځنۍ طبقې (دکاندارانو، د دولت د وړو مامورینو او مسلکي کارګرانو) پس انداز (بچت) یې له ځانه سره یووړ. هټلر قدرت ته د رسېدلو پر وخت خلګو ته وعده ورکړه چي کارګري اتحادیي به په ډسیپلین او تنظیم را کښېباسي، نظم به منځته راوړي، د ورسایلیس تحقیر آمېزه تړون Versailles Treaty به رد کړي، او له کمونیستي خطر څخه به د شخصي ملکیت ساتنه وکړي. د ده پروګرام د صنعت خاوندانو، نظامیانو، او منځنۍ طبقې ته، چي د فاشیستي دولت د حمایې شمزۍ یې تشکیلوله، یو په زړه پوري پروګرام و.

ښی لاسی ټوټلیټاریانیزم انقلاب نه غواړي، بلکي د موجوده اجتماعي نظم د ټینګښت او د دولت د ستاینې او نمانځني له پاره کار کوي. ټوټلیټاریانیزم هڅه کوي هغه کسان چي دوی یې خارجي او یا یې تر ځان ټیټ بولي له منځه یوسي. هټلر د یهودیانو او جتانو د نابودولو له پاره ډېري هلي ځلي وکړې. اولس هم د ملي افتخار او جګړې پر لوري رهنمایي کېږي. شخصي ملکیت ته په عمومي صورت اجازه ورکول کېږي، مګر تابع کارتلونه (د صنایعو د خاوندانو اتحادیه) او صنفي اتحادیې د ګوند غوښتني تر سره کوي.

استبدادي رژیم:

AUTHORITARIANISM

اوتوریټیریانیزم، او ټوټالیټاریانیزم ځیني وختونه سره ګډېږي، مګر هر یو ځانته بېله معنی لري. په استبدادي رژیمونو کي د یوه ګوند، یوه دیکتاتور او یا اردو په شا ن یوه کوچنۍ ډله حکمراني کوي چي د عام اولس د برخي اخیستلو مخه نیسي. دوی دا هڅه نه کوي چي هر څه کنټرول کړي. ډېري اقتصادي، اجتماعي، مذهبي او کلتوري چاري انفرادي اشخاصو ته پرېښوول

سوي وي. د ټوټالیټاریانیزم شپږ مشخصات، چې مخکې یې ذکر وسو، اوبلن سوي او یا وجود نه لري. استبدادي رژیمونه، د مثال په توګه، زیاتره وخت یوه مشخصه ایډیا لوجي نه لري. ځیني کسانو په عراق کې د صدام حسین رژیم ټوټالیټاري باله مګر هغه و استبدادي رژیم ته نژدې و.

استبدادي رژیمونه د فردي آزادۍ مخالفت او د قوماندې، اطاعت او نظم پلوي کوي. دوی ټولني ته د یوه داسي سازمان په ستر ګه ګوري چې د یو واحد واکمن او یا ډلي تر لیډرشیپ لاندي پر سلسله مراتب بنا وي. له خلګو څخه غوښتنه کېږي چې قوانین مراعت او مالیات تادیه کړي، که څه هم چې د قوانینو په جوړلو او د مالیاتو په وضع کولو کې یې هیڅ برخه هم نه وي اخیستې. د ډیموکراسۍ ځیني براغونه (تجملي ګېڼې) به ښایي موجودي وي، مګر عملي اړخ یې ډېر لږ وي. مقننه هیئت (پارلمان) بیله (ربړي ټاپې) څخه بل څه نه وي او یوازې د دیکتاتور قوانین منظوروي. همدارنګه ګوډاګی صدراعظم او کابینه یوازې د دیکتاتور غوښتني سر ته رسوي. د فرانسې څوارلسم لویي د استبداد ابتدایي شکل په دې جمله کې څرګند دئ چې وایي "زه دولت یم".

د فرانکو (۱۹۳۹ - ۱۹۷۵ع) تر واک لاندي هسپانیه یو (عنعنوي استبداد) و، نه ټوټالیټاري رژیم، ځکه لیډر له خلګو څخه په سیاست کې د برخې نه اخیستلو او اطاعت غوښتنه کوله. فرانکو (د هسپانیې استبدادي لیډر) یوه مشخصه ایډیالوجي نه درلوده .خلکو په اقتصاد او همدارنګه په مطبوعاتو کې تریو حده برخه اخیستله. جیین کیرک پاټریک Jean J. Kirkpatrick، چې سیاست پوهه او په ملګرو ملتونو کې د امریکا د جمهور رئیس ریګان سفیره وه، په دې عقیده وه چې د استبدادي او ټوټالیټاري رژیمونو ترمنځ توپیر سته. په استبدادي رژیمونو (لکه ارجنټاین، چیلي او برازیل) کې ریفورم راتلای سي. مګر کله چې توټالیټاري سیسټم (لکه کمونیزم) قدرت ته ورسېږي او ریښې ټینګې کړي بیا نو په ځان کې ریفورم نه سي راوستلای. ارجنټاین، چیلي او برازیل په ۱۹۸۰ کلونو کې ډیموکراسۍ ته راستانه سول. د کیرک پاټریک نظر پر دې حقیقت ولاړ دئ چې شوروي او په هغه پوري تړلو کمونستي رژیمونو هیڅکله په ځان کې ریفورم رانه وستلای سوای، دې رژیمونو چې کله په ځان کې د ریفورم راوستلو هڅه وکړه سره

ونړېدل. دا به وکتل سي چي چین ته به، چي د آزاد بازار اقتصاد او کلک سیاسي کنټرول د سره یو ځای کولو هڅه کوي، څه پېښه سي. آیا ریفورم به پکښې راسي او که به د نورو کمونستي رژیمونو په شان ونړېږي.

استبداد او پر مخ تلونکي (مخ پر انکشاف) ملتونه:

تر دوهمي عمومي جګړې وروسته، له مهمو سیاسي نهضتونو څخه یو دا و، چي ډېر ملتونه د استعماري امپراتورۍ له منګولو څخه خلاص او استقلال ته ورسېدل. په دې دولتونو کي د ملي استقلال له پاره ایډیالوجیکي مبارزه د (خودارادیت) پر حق ولاړه وه چي د امریکې د آزادۍ د اعلامیې او د فرانسې د بشر د حقوقو له اعلامیې څخه یې سرچینه اخیستله. مګر د استقلال تر لاسته راوړلو وروسته په دې دولتونو کي ډیموکراسۍ زیات دوام ونه کړ او هر وخت د یوه ډیموکراټیک سیاسي کلتور مخه نیول کېدله. په لوېدیځ کي ډیموکراسۍ د انفرادیت او آزاد اقتصاد څخه انکشاف راکړی دئ. پرمختیایي ټولني غیر صنعتي، بزګري او عنعنوي کلیوالي اقتصاد درلود، چي په هغه کي کورني او قبیلوي مناسبات ټینګ وه. د تعلیم او عاید اندازه لږ او زیاتو خلګو د ژوندي پاته کېدلو له پاره مبارزه کوله. رهبران په دې عقیده وه چي سیاسي او اقتصادي پرمختګ مرکزي قدرت ته اړتیا لري. دې لیډرانو فکر کاوه چي دوی د خلګو په اړتیاوو باندي پوره پوهېږي.

په دې ډول، د دریمي نړۍ په ډېرو برخو کي استبداد او د یوه واحد ګوند واکمني مسلطه سوه. زمبابوې په کال ۱۹۸۰ کي په دوه ګوندي سیسټم پیل وکړ. مګر وروسته ځیني ګوندونه له حاکم ګوند او د هغه له لیډر، رابرټ موګابې، سره مخالف سول. رابرټ موګابې هم د خپلي حاکمي قبیلې په عسکرو دوی سخت وځپل، او یو ګوندي سیسټم یې رامنځته کړ. د ده استدلال دا و، چي د وحدت او سوشیالیستي اقتصاد د جوړولو له پاره همدا یوازنۍ لار ده. په دې توګه، زمبابوې استبداد او دیکتاتورۍ ته ورولوېده. دا ډول سیسټمونه عموماً ډېر ډاروونکي او خطرناک وي. حکومتي مامورین غیر واقعي او بې ګټې پروژې رامنځته کوي، د قوانینو او مالیاتو په وضع کولو سره د انفرادي ابتکار او نوښت مخه نیسي، او انتقادي نظریات ځپي. اداري فساد پکښې تر حد زیات وي. په نتیجه کي د تانزانیا او میانمر (برما) په شان

هیوادونو ځانونه غریب کړي دي نه ډیموکراسي پکښې سته او نه هم اقتصادي پرمختګ پکښې راغلی دئ.

د استبدادي رژیمونو ډیموکراسي کېدل

د کال ۱۹۷۴ راهیسي، ډېرو هیوادونو استبدادي او یا ټوټالیټاري سیستمونه د ډیموکراسۍ په ګټه پرې ایښي دي. اوس، د نړۍ تقریباً نیمایي هیوادونه لږ.ترلږه تقریباً ډیموکراټیک دي. د ډیموکراسۍ انکشاف په دوه درزنه هیوادونو کي، چي زیات یي په غربي اروپا او شمالي امریکا کي دي، اوس یوه عمده تحقیقي موضوع ګرزېدلې ده. په کال ۱۹۸۹ع کي یو نوی او ډېر عالي درې میاشتنی ژورنال، د Journal of Democracy په نامه خپورسو، چي په هغه کي دا تشریح سوې ده چي ډیموکراسي ولي منځ ته راځي او په تقویه کولو کي یې څه ډول پالیسۍ مرسته کوي.

داسي ښکاري چي دوه ډوله رژیمونه په دې وروستیو کلونو کي ډیموکراسۍ ته رسېدلي دي: یو هغه استبدادي رژیمونه دي چي په اقتصادي لحاظ یي ډېر پرمختګ کړي و مګر راونړېدل، او بل هغه کمونستي رژیمونه وه چي د اقتصادي انکشا ف له پلوه وروسته پاته وه. د چیلي، جنوبي کوریا او تایوان په شان د سریع انکشاف سیستمونه له سیاسي پلوه استبدادي وه، مګر د شخصي اقتصاد او د آزاد بازار اقتصاد بیا چټکي ودې ته لار خلاصه کړې وه. داسي ښکاري لکه ډیکټاټور چي خلګو ته ویلي وه چي "سیاست ماته راپرېږدئ، زه یي چاره کوم، تاسي خپلو بېلابېلو بزنسونو ته کاروکړئ". د بزنیس طرفدارو رژیمونو د کلي اقتصاد macroeconomic پالیسي (لکه د باثباته او قوي پیسې درلودل، د پولي تورم کښته ساتل، د پورونو له پاره د زیاتي سرمایې برابرول) وضع کړه او همدارنګه یي خپل اقتصاد له نړیوال مارکېټ سره وصل کړ. یو څه وخت وروسته، پرمختلونکي اقتصاد ټوله جامعه د ډیموکراسۍ پر لوري روانه کړه. کله چي هیوادونه د عاید له مخي له غریب حالت څخه دمتوسط عاید حالت ته رالوړ سي، نو د با ثباته ډیموکراسۍ له پاره آماده کېږي. په غریبو هیوادونوکي ډیموکراسي چنداني دوام نه مومي (هندوستان یوه لویه استثنا ده) مګر د متوسط او لوړ عاید په هیوادونو کي ډیموکراسي زیات وخت دوام مومي.

ولي باید داسي پېښه سي؟ لومړی دا چي، اقتصادي پرمختګ یوه پراخه منځنۍ طبقه منځته راوړي چي په ډیموکراسي کي یې ګټه وي، دوی ښایي په ډیموکراسي کي د بدلون راوستلو غوښتنه ولري مګر د ډیموکراسۍ له منځه وړل نه غواړي. دوهم دا چي، د خلګو تعلیمي سطحه لوړېږي، زښت ډېر خلګ د لېسو او ډېر خلګ د کالج او پوهنتون فارغان وي. دوی نور ناپوه او جاهل نه وي او د عوام فریبانه او افراطي نظریاتو تر تأثیر لاندي نه راځي. دریم دا چي، خلګ خپلي ګټي پېژني او په څرګنده توګه یې بیانوي. دوی د بزنسي، مسلکي، منطقوي او مذهبي غوښتنو په هکله خپل بړغ پورته کوي. دوی ظالم، فاسد، او یا بي کفایته حکومتونه پېژني او نه غواړي د کوچنیانو په ډول استعمال کړه سي. بالاخره، پخپله د مارکېټ اقتصاد خلګو ته پر ځان تکیه کول، تحمل او د ډېر څه توقع نه کول ور زده کوي. چي دا ټول د ډیموکراسۍ له ټینګښت سره مرسته کوي. په دې توګه نو په تدریج سره استبدادي رژیم ځان سره ایله کوي او انتقادي مطبوعاتو، سیاسي ګوندونو جوړولو، او بالاخره آزادو انتخاباتو ته اجازه ور کوي. تایوان د دې ډول انتقال ډېر ښه مثال دئ.

په هغودولتونو کي چي پر نفتو تکیه لري، یعني petrostates، خبره داسي نه ده. څرنګه چي د نفتو تولید، ثروت او قدرت په څو محدودو لاسونو کي متمرکز کوي، نو ډیموکراسي شا ته اچوي، زیاتره هغه دولتونه چي پر نفتو ولاړ وي فاسد او استبدادي وي. د نفتو صنعت ډېر کارګران نه استخداموي. خلګ د کار او نورو مرستو له پاره پر حکومت تکیه لري او نه سي کولای یوه مستقله او پر ځان متکي منځنۍ طبقه منځته راوړي. دا هیوادونه، چي زیات یې د فارس د خلیج پر شاوخوا پراته دي، د له منځه تللو له پاره چمتو دي مګر د ډیموګراسۍ له پاره آماده نه دي.

د کمونسټي رژیمونو رانړېدل بیا د اقتصاد رول په منفي مفهوم څرګندوي. د دې هیوادونو اقتصاد، د غربي او ځینو نورو هیوادونو په پرتله، چي اقتصادي پرمختګ یې سریع و، کمزوری او وروسته پاته و. دې کار د میخاییل ګورباچوف په شان لیبرال کمونیستان دې ته وهڅول چي په په سیسټم کي د ریفورم راوستلو هڅي پیل کړي. دوی پوهېدل چي دوی، په تیره بیا د عالي تکنالوجۍ په ساحه کي، وروسته پاتېږي او فکر یې کاوه چي کولای سي د آزاد مارکېټ د ځینو برخو په عملي کولو سره به سیسټم ته انرژي

او قوت ورکړي. مګر کمونیزم، د نورو ټوټالیټاري سیسټمونو په شان، ریفورم نه سي تحمل کولای. دوی هر څه کنټرولوي او په نتیجه کي یې داسي سیسټم منځته راوړی وي چي ماتېږي مګر کږیدل نه مني. کله چي دوی دا ومنل چي سیسټم سم نه دئ او سمون غواړي، نو دوی دا ومنل چي دوی غلط وه. ایډیالوجي غلطه وه، یو ګوندي سیسټم غلط و، مرکزي اقتصاد غلط و، او داسي نور. د ریفورم هڅي د سیسټم نړېدل رامنځته کړل.

آیا په هغو هیوادونو کي باثباته ډیموکراسي ټینګېدای سي چي له ډیکتاتورۍ څخه راخلاص سوي وي ؟ ایا په عراق کي به د ډیموکراسۍ ریښې ټینګي سي؟ تر اوسه پوري، د مرکزي اروپا په پخوانیو کمونسټي هیوادونو (لکه پولینډ، د چک جمهوریت، هنګري، او نورو) کي دا کار سر ته رسېدلی دئ. د مارکېټ سیسټم د روسیې، اوکراین، ازبکستان او نورو خلګو ته بیګانه او ډاروونکی دئ او په رشتیا سره هم له تر کنټرول لاندي اقتصاد څخه د آزاد مارکېټ اقتصاد ته انتقال ډېري ستونزي له ځانه سره راوړي. ځیني کسان، چي هیڅ کله یې ډیموکراسي لیدلې نه وي، خپلي رایي استبدادي شخصیتونو ته ورکوي، ځکه هغوی د ثبات د اعاده کولو او د خلګو د اقتصادي ژوند د ښه کولو وعدې ورکوي. د روسیې جمهور رئیس ولادیمیر پوتین خپل سیاسي مخالفین تهدید او یا بندیان کړل، او زښتو ډېرو روسانو د ده ملاتړ وکړ. د روسیې سیاسي کلتور د یوه قوي لیډر واکمني خوښوي. د روسیې جمهور رئیس ډېر زیات قدرت لري او په فرمان باندي حکومت کولای سي، دولتي دوما (پارلمان) کمزورې او د جمهور رئیس اطاعت کوي، د خصوصي کولو (ددولتي صنایعو او ملکیتونو خصوصي کولو) په جریان کي محدود کسان ډېر بډای او ډېر زیات خلګ بیا له لوږي سره مخامخ سول، او د عامه میډیا زیاته برخه اوس هم د دولت په کنټرول کي ده.

ډیموکراسي اسانه شی نه ده. ډیموکراسي یو پرله پېچلی او په ډېر حساس ډول یو بیلانس سوی سیسټم دئ، چي د مملکت له سیاسي کلتور سره ارتباط لري. د مارکېټ اقتصاد، د پراخي منځنۍ طبقې او پلورالیزم (تعدد) په موجودیت کي ښه وده کولای سي. کېدای سي چي په هر هیواد کي ډیموکراسي راسي. ډېر پوهان په دې عقیده دي چي د ډیموکراټیکي سولي تیوري democratic peace ډېر حامیان لري او ډیموکراسي هیڅکله یو له بله

سره جګړه نه ده کړې. که دا خبره رشتیا وي، نو ډیموکراټیکه نړۍ د سولې نړۍ بلل کېدای سي.

عمده مفاهیم

د بشپړ کنټرول واقعیت او تصویر:

لکه څرنګه چې بشپړه او کامله ډیموکراسي وجود نه لري، همدا راز بشپړ او کامل ټوټلیټاري دیکتاتوري هم وجود نه لري. هغه کسان چې له دباندي څخه توتالیتاري هیوادونو ته ورتلل، نو زیات وخت به د دې هیوادونو د مطلق کنټرول تر تأثیر لاندي راتلل. مثلاً کله چې به خارجي میلمانه د ایټالیا فاشیستي هیواد ته ورتلل، د هغه هیواد ظاهري قانون، انتظام، او د ښارونو پاکوالي ته به په حیرت کي پاتېدل او فکر به یې کاوه چې دا د یوه شخص واکمني ده. موږ اوس پوهېږو چې د ډېرو ایټالویانو مسیولیني خوښ نه و، د ده سازمانونه او اقتصادي پلانونه سره ګډ وډ وه، او ده پر هیواد باندي، هغه ډول چې تصور کېدي، بشپړ کنټرول نه درلود. کله چې په کال ۱۹۴۳ کي، برتانیې او امریکا جنوبي ایټالیا ونیوله، د موسیولیني خپلو جنرالانو دی د کودتا له لاري له پښو وغورځاوه. بیا نو د ایټالیې پاچا (تر کال ۱۹۴۶ پوري ایټالیا شاهي هیواد و) موسیولیني له صدارت څخه ګوښه کړ. آیا دې ته بشپړ کنټرول ویلای سو؟

د سټالین تر مړیني وروسته، د شوروي هر ګوندي مشر د بیوروکراسۍ او اقتصادي بې نظمۍ، چې د شوروي د پرمختګ مخه یې نیولې وه، پر خلاف بیانیې ورکړي دي. مګر نه خروشچف، نه بریژنیف او نه هم ګورباچوف دا پرابلمونه حل کړل. د شوروي د اقتصادي ژوند ډېره برخه پر پټو معاملاتو او قرادادونو او هم د بانفوذه اشخاصو پر نفوذ ولاړه وه چې له مرکزي پلانګذارۍ سره یې توافق نه درلود. شوروي کارګرانو له راډیو نیولې بیا تر انجن پوري غلا کول او زیاتره وخت به کار ته نشه راتلل. بشپړ کنټرول چیر ته و؟ د پراودا او ایزویستیا ورځپاڼو پاڼې په دې پرابلمونو ډکي وي، مګر حکومت د دې پرابلمونو د حل له پاره هیڅ نه سوای کولای.

موږ باید دا په نظر کي ولرو، چې هغه نمونه یې او موډل ټوټالیتاریانیزم

چې په دې فصل کې خبرې پر وسوې، هیڅکله هم له واقعیت سره مطابقت نه دئ درلودلی. دا موډل د بشپړ کنټرول له پاره هڅه بیانوي مګر دا نه وایي چې بشپړ کنټرول لاسته راغلی دئ. تر کال ۱۹۸۹ راوروسته، چې د ختیځې اروپا هیوادونو یو په بل پسې کمونسټي سیسټمونه پرېښوول، موږ ولیدل چې دا سیسټم څومره کمزوری و. د دې هیوادو کنټرول اقتصاد، له دردناکو ستونزو سره، د مارکېټ اقتصاد ته راواوښت. موږ اوس په دې پوه سولو چې دې کمونسټي رژیمونو هیڅکله هم بشپړ کنټرول نه و درلودلی.

ډیموکراسي ولي ناکامېږي؟

ډیموکراسي کېدای سي چې د یوه ملت په سیا سي ژوند کې ډېر ژر منځته راسي. خو په تاریخي لحاظ پایېدونکې ډیموکراسي په هغو هیوادونو کې راځي چې پراخه او تعلیمیافته منځنۍ طبقه ولري. لکه بارینګټن مور Barrington Moore چې په کال ۱۹۶۶ کې دا نظر وړاند کړی و، چې "که بورژوازي نه وي، ډیموکراسي نسته". په غریبو او بېوزلو هیوادونو کې له خلګو سره تر ډیموکراسۍ دمخه د ژوندي پاته کېدلو اند ېښنه موجوده وي. د لاتیني امریکې په یوه سروې کې چې په کال ۲۰۰۴ کې تر سره سوه، اکثریت خلکو دا نظر څرګند کړ، چې د دوی هغه ډیکتاتور، چې د دوی د ډوډۍ غم وخوري، تر هغه انتخابي لیډر خوښ دئ چې دوی ته ډوډۍ نه سي برابرولای. منځني طبقات له ځان سره اعتدال، تحمل او سړه سینه راوړي، او همدارنګه دا فهم او درک منځته راوړي چې ټول شیان ژر او په یوه وار نه سي سمېدلای.